

“Pietà”

Beelden:

Wat is dat toch met religies en beelden!? Al sinds mensenheugenis zijn beelden een strijdpunt binnen religies. Al bij de oude Egyptenaren voerde Akhnaton (1348 v.Chr.) na het veelgodendom het monotheïsme in met Aton als enige god waardoor de oude godenbeelden werden vernietigd. Later verbiedt een jaloerse God de Joden om gesneden beelden te maken. Dan is er nog een gouden stierkalf dat door Mozes werd verbrand en eeuwen later komt het in Israël nog regelmatig tot een beeldenstorm. In de Thora, de oudste joodse wetten, wordt het afbeelden van mensen en dieren voor religieus gebruik uitdrukkelijk verboden. Het binnen de Islam heersende verbod op het afbeelden van schepselen is ten dele terug te voeren op oudere joodse voorschriften.

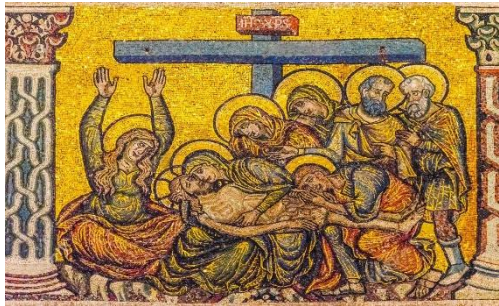
Ook binnen de Kerk vonden door pausen uitgevaardigde Beeldenstormen plaats. In de eerste periode (726-784) werden daardoor religieuze beelden vernield en in de tweede periode (815-843) kwamen er wetten tegen iconen, maar tijdens het Tweede Concilie van Nicea (787) werd beeldenverering juist weer ingevoerd.

Denk ook aan de Beeldenstorm in de Lage Landen in 1566 en de rond 2010 verwoestte beelden door Islamitische Staat. Tóch heeft het religieuze beeld overleefd.

De oorsprong:

In mijn zoektocht naar de oorsprong kwam ik al snel terecht bij “Dominicaanse” nonnen die al vóór 1300 in het Rijndal tussen Zwitserland en de Lage Landen de Pietà ontwikkelden als uitvloeisel van de toen heersende Duitse Mystiek van de zgn. “*Gottesfreunde*” die hun geloof bijzonder intensief en innerlijk wilden beleven.

Een van de oudst bekende Pietà's stamt uit 1320 en komt voor in een Getijdenboek uit Straatsburg.

Friar Jacobus – Bewening, ca. 1100

Anoniem – Pietà, 1320

Dominicus en Katharen

Sterfbed van Dominicus

Dominicanessen waren er nog niet maar de Spaanse priester *Dominicus de Guzmán* kreeg de pauselijke opdracht om de *Katharen* in Frankrijk te bekeren. Dat mislukte, maar hij kon enkele vrouwen losweken van de religieuze sekte en richtte een “safe house” in Straatsburg op voor deze vrouwen, zijn eerste klooster (1206).

Ondertussen was er veel onrust en onvrede in Europa op het gebied van maatschappij en geloof. Mede door de Kruistochten was er een tekort aan mannen. Er waren steeds meer alleenstaande vrouwen die zich verenigden in huizen die hen groepsbescherming boden. Vrouwen zonder man waren in die tijd min of meer vogelvrij. Steeds grotere groepen vrouwen voelden zich geroepen het goede te doen én zich af te zetten tegen een in hun ogen banale Kerk. In de Lage Landen resulteerde dit veelal in Begijnen, maar er waren ook groepen die beschutting zochten, zeker in Duitsland, bij de inmiddels gestichte Dominicaner mannenorde. Die stonden hier niet op te wachten maar kregen een pauselijk bevel hen onder hun hoede te nemen. Om deze “vrije” vrouwen toch enigszins te beteugelen bedachten ze het kloosterslot. Opgesloten en afgesloten van de buitenwereld in een klooster met strenge regels én zwijgplicht. Door deze afzondering echter konden deze Dominicanessen als het ware hun eigen gang gaan en ontwikkelden, gevoed door rondtrekkende predikers binnen de Duitse mystiek (zoals Eckhardt), een eigen mystiek van eenwording met Christus. Eerst en vooral door de Eucharistie, het Woord en de Psalmen, maar ook door de aanbidding van en het omgaan met beelden zoals het Kruisbeeld.

Andrea di Bartoli - Catharina van Siena (Scènes uit haar geestelijk leven), ca. 1394-1398

Geïnspireerd door Andrea di Bartoli:
Bill Viola – Catharina's Room, 2001 (Collectie De Pont, Tilburg)

In de studie *“Sensual Encounters”*¹ worden deze *“zintuiglijke ontmoetingen”* uitvoerig beschreven. Letterlijke eenwording door beelden te (laten) maken die aan hun mystieke behoefte voldeden. Er ontstond een levendige handel in kruisbeelden, beeldengroepen met Johannes die zijn hoofd op de schouder van Jezus legt (dichterbij kon je niet komen), het Kindje Jezus (met eigen garderobe), maar ook Getijdenboeken en Psalters² met miniaturen. Natuurlijk leidde dit alles ook tot visoenen en verschijningen, zo je wilt hallucinaties, van Maria, Jezus, Johannes.

Ik kan er over meepraten: enkele jaren geleden maakte ik de Gele Liedbundel voor Ekklesia en door die honderden verheven teksten over God en Jezus zou ik haast gelovig zijn geworden!
Leon Segers noemde dat de werking (kracht) van Het Woord.

In Mechelen zijn rond 1520 zelfs zgn. *“Besloten Hofjes”*³ gemaakt, een soort diorama's met religieuze taferelen.

Anoniem - Volto Santo crucifix, 1200

Johannesbild, 1320

Mechelse pop, 1500

Anoniem – Getijdenboek, 1500

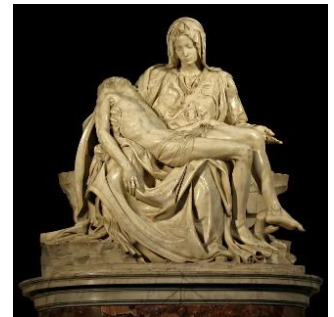
Besloten Hofje (detail)

Uiteindelijk ontstond ook de behoefte aan (een menselijke) Maria die treurt om haar zoon om zich mee te vereenzelvigen en zo dichterbij de lijdende Christus te komen. De Pietà was geboren!

Dit idee werd zó populair, mede door de tragiek van de Pestepidemie in 1348, dat het zich over een groot deel van Duitsland verspreidde. Dorpskerken konden via rondtrekkende vertegenwoordigers een beeld bestellen, in eerste instantie uit Praagse ateliers, later ook plaatselijke. In kerken stonden zelfs levensgrote beeldengroepen om zo zelf als het ware deel te kunnen nemen aan de scène. Later volgden Frankrijk, Spanje en de Lage Landen en uiteindelijk Italië waar het in Michelangelo's Pietà in de Sint Pieter in Rome een uiteindelijke vorm kreeg. Minder tragiek, meer ontroering en dus schoonheid.

De opdrachtgever, een Franse kardinaal, moest aan de kunstenaar omschrijven hoe zo'n Pietà er eigenlijk uitzag omdat het idee nog onbekend was in Italië.

Michelangelo zou nog een eigenzinniger Pietàbeeld maken, maar hierover later meer.

Michelangelo – Pietà, 1499

Volgende week de Pietà van tragiek naar schoonheid, van confrontatie naar medeleven.

Ton van Leest

¹ *“Sensual Encounters”* (Monastic Women and Spirituality in Medieval Germany)
Erika Lauren Lindgren – Columbia University Press, 2009 New York
(gratis te downloaden: <http://www.gutenberg-e.org/lindgren>)

² Blader door een rijk geïllustreerd Psalterium uit 1200: <https://youtu.be/blamkBVXm1M>

³ *Besloten Hofjes* (Museum Hof van Busleyden, Mechelen, België)
Video: [The Enclosed Gardens of the Municipal Museums of Mechelen on Vimeo](https://www.youtube.com/watch?v=The Enclosed Gardens of the Municipal Museums of Mechelen on Vimeo)

Alle bijdragen kun je terugvinden op de website van Ekklesia Tilburg onder **“Actueel”**, waarin ook de links aan te klikken zijn.